K. LENGYEL ZSOLT

Az országképviselet problémája a neoabszolutizmus-kori Magyarországon

Az 1851. december 31-én közzétett „Az ausztriai császári állam koronaországaibani szerves intézmények alapelvei" *(„Grundsätze für organische Einrichtungen in den Kronländern des österreichischen Kaiserstaates")* című uralkodói irat a tartományok számára országstatútumok, a helytartóságok és a kerületi hatóságok szintjén pedig tanácskozó testületek létrehozását írta elő.[1] Az újabb szakirodalom ezt a tervet a kettős arculatú neoabszolutizmus nehezen megfejthető megnyilvánulásainak a sorába illeszti be. Az elmúlt közel három évtized során újra és újra megfogalmazódott az a kérdés, hogy éppen ez az alaptörvénynek nevezett szilveszteri pátens, amellyel az uralkodó bevezette a centralizált autokráciát, egyúttal a császárság alkotmányos átalakítását is előirányozta-e. Abban egyetértés mutatkozik, hogy ezen kezdeményezés a rendszer egyik legfontosabb meghiúsult reformtörekvése volt. Kudarcát eddig elsősorban belső okokkal magyarázták, nevezetesen azon ellentmondással, amely két államszervező elv között feszült: a terv az értelmezések szerint egyrészt abból a rendies felfogásból táplálkozott, amely „azonosította az alkotmányt és az igazgatást", s így *már nem* volt korszerű.[2] Másrészt azon a „túl modern és éppen hogy nem eléggé tradicionális" elképzelésen alapult, amely a „régi rend folyamatosságát" s így a „rendi elvek szerint tagolódó országgyűlés"-t elutasította, ezért *még nem* volt időszerű.[3] Az első koncepciót a birodalmi tanács elnöke, Friedrich Kübeck báró, a másodikat Alexander Bach belügyminiszter képviselte. A birodalmi központban ebben a kérdésben döntő befolyású két politikus megközelítésmódja közötti ellentét Kübeck 1855 szeptemberében bekövetkező halála után is meghatározta a vitákat.[4]

Az ellentmondásos kísérletet, hogy autokratikus kormányzati rendszeren belül bizonyos beleszólási joggal rendelkező képviseleti formákat hozzanak létre, a Magyarországgal foglalkozó eddigi szakirodalom negatív végeredménye felől közelítette meg. Mindeddig homály fedte, hogy milyen sajátos, erre a koronaországra jellemző jegyekkel bírt politikai és elméleti szempontból. Csaknem két évtizede jelentek meg az 1856 nyarán tartott miniszteri

[1] Walter, Friedrich: *Die österreichische Zentralverwaltung*. III/2. Wien, 1964. 26. sz., 188–193., itt: 34–35.§ 192.

[2] Heindl, Waltraud: *Einleitung*. In: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867. III//5: Das Ministerium Buol-Schauenstein, 26. April 1856–5. Februar 1857. Bearbeitet von W. Heindl. Wien, 1993. (a továbbiakban: ÖMR III/5.) IX–XLIII., itt: XX.

[3] Heindl, Waltraud: *Verfassung als Verwaltung – das neoabsolutistische Experiment*. In: Die Habsburgermonarchie und die Slowaken 1849–1867. Hg. von Dušan Kováč. Bratislava, 2001. 23–35., itt: 34.

[4] Heindl: *Einleitung*, XXI–XXXIII.

konferenciaülések jegyzőkönyvei.[5] E dokumentumok az országképviseletekről tartott tanácskozások végső szakaszában keletkeztek, amelyeket az 1852-ben a birodalmi tanács és a minisztertanács tagjaiból alakult Szervezőbizottmány *(Organisierungskommission)* indított el 1854 nyarán. Waltraud Heindl a kötet bevezetőjében mélyrehatóan, de – a magyar ügyekre való fontos kitekintés mellett is – alapvetően az alkotmányosságról folytatott ausztriai belpolitikai viták tükrében elemezte ezt a témát.[6] Magyarországot illetően „egy külön publikációt" ígért,[7] amely azonban nem jelent meg. Szűk tizenöt évvel korábban mutatott rá e tárgy jelentőségére a Magyar Országos Levéltárban található néhány belügyminisztériumi irat felhasználásával Sashegyi Oszkár *„Ungarns politische Verwaltung in der Ära Bach (1849–1860)"* című kismonográfiájában.[8]

E sorok írója kísérletet tesz arra, hogy az említett és saját kutatások nyomán legalább részben tisztázzon egy kérdést, amelyet huzamosabb ideje maga is felvet.[9] Jelen tanulmány kiadatlan, illetve ebben a kérdéskörben még nem hasznosított forrásokra épül, amelyek a bécsi belügyminisztérium, a budai katonai és polgári kormányzóság, néhány kerületi hatóság és a Szervezőbizottmány iratanyagából származnak.[10] Bepillantunk az 1850-es évek közepén Magyarország számára tervezett országképviselet struktúrájába, valamint annak politikai és adminisztratív előkészítésébe. Ezáltal új adatokat kívánunk közölni egy további, eddig csak jelzett kutatási irányhoz, amely a kísérlet kudarcát a korábban kimutatott tényezőkön túl egy külső előfeltétel, jelesül a magyar érdekeltség hiányára ajánlja visszavezetni.[11]

Tanácskozó bizottmányok az öt közigazgatási kerületben

A kormányzóság 1854. július végén küldte el az öt közigazgatási kerületi helytartósági osztály alelnökének a birodalmi tanács elnöke, Kübeck báró által fogalmazott iratot, amely „Az 1851. december 31-én kibocsátott legfelsőbb alapelvek 35. §-ának alapján bevezetendő intézkedések tervezete" *(„Entwurf der Bestimmungen über die nach § 35 der a. h. Grund-*

[5] ÖMR III/5. Nr. 351., 351a, 102-130.

[6] Heindl: *Einleitung*, XIX-XLII.

[7] Heindl: *Einleitung*, XXXV., 173. jegyzet.

[8] Sashegyi, Oskar: *Ungarns politische Verwaltung in der Ära Bach (1849–1860)*. Graz, 1979. 105–110. Magyarul igen röviden uő.: *A neoabszolutizmus rendszere 1849–1867*. In: A magyarországi polgári államrendszerek (Tanulmánykötet). Szerk. Pölöskei Ferenc – Ránki György. Budapest, 1981. 81–139., itt 95–96.

[9] Lengyel, Zsolt K.: *Österreichischer Neoabsolutismus in Ungarn. Grundlinien, Probleme und Perspektiven der historischen Forschung über die Bach-Ära*. Südost-Forschungen, vol. 56. (1997) 213–278., itt: 275–276.; uő.: *Neoabsolutismus-Probleme. Verwaltungsgeschichtliche Aspekte zum Fall Ungarn*. Levéltári Közlemények, 70. évf. (1999) 1-2. sz. 79–105., itt: 84.; uő.: *Neoabsolutismus oder Willkürherrschaft? Anmerkungen zur neueren Historiographie der Bach-Ära in Ungarn*. Südost-Forschungen, vol. 67. (2008) 295–320., itt: 297–299. (magyarul: *Neoabszolutizmus vagy önkényuralom? (Megjegyzések a magyarországi Bach-korszak újabb historiográfiájához)*. Aetas, 23. évf. (2008) 3. sz. 237–256.

[10] A felhasznált levéltári állagok a következők: Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL), Abszolutizmuskori levéltár, D 1: K.k. Ministerium des Innern, Präsidialakten: Landesvertretungen Ungarn; D 46: K.k. Militär- und Zivilgouvernement für Ungarn, Zivilsektion; D 125: K.k. Statthaltereiabteilung Ödenburg, Präsidialakten; D 128: K.k. Statthaltereiabteilung Kaschau, Präsidialakten; Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinettsarchiv, Reichsrat, Organisierungskommission (a továbbiakban: ÖStA HHStA RR OK).

[11] Lásd a 9. sz. jegyzetet.

sätze vom 31. Dezember 1851 einzusetzenden Landesvertretungen") címet viselte.[12] Minden kerületben bizottmány alakítandó a helytartósági osztály alelnökének vezetésével, közölte a budai hivatal az 1854. július 3-án született legfelsőbb kabineti iratra hivatkozva. Az erre vonatkozó javaslatokat gyorsított eljárásban kell felterjeszteni. Olyan személyekre volt szükség, akik „állásuk, ismereteik és tapasztalataik alapján alkalmasnak, erkölcsi és politikai nézeteik alapján pedig érdemesnek látszanak" arra, hogy az uralkodó őket az „országképviseleti szervezet tanácskozó bizottmányába" *(„Landes-Vertretungs-Organisierungs-Berathungs-Commission")* meghívja. A körirat felvázolta a belügyminiszter által meghatározott kiválasztási elveket. Bach szerint az látszott „legcélszerűbbnek", hogy a kerületi bizottságok hat-nyolc főből álljanak, három-négy tartaléktaggal, s összeállításukkor „a lakosság különböző osztályaira" tekintettel legyenek. A tagokat részben az országos és megyei hatóságok hivatalnokaiból, részben pedig „azon rendek hűséges és tapasztalt férfiaiból" kellett kiválasztani, akik majdan „az országképviselet meghatározó elemét alkothatják". Arra is felszólította az irat a helytartósági osztályokat, hogy terjesszék elő a legfelsőbb alapelvekhez kapcsolódó megjegyzéseiket. A császár mindenekelőtt ahhoz a kérdéshez kért állásfoglalást, hogy mely „nemesi osztályokból" *(„Adelsklassen")* kellene az országképviseletet összeállítani.[13]

A birodalmi tanács elnöke fél évvel később véleményezte a tanácskozó bizottmányok ügyét. Bach 1855. január 11-i előterjesztésére hivatkozott, amely azonban Magyarországot nem érintette. Kübeck leszögezte, hogy „az országképviseletek statútumának teljes egészében a trón és az uralkodói hatalom forrásából kell erednie". Azt javasolta az uralkodónak, hogy amíg a magyarországi tanácskozó bizottmányok összetételéről nem születik döntés, a többi koronaországra vonatkozó kinevezéseket se hozza nyilvánosságra Bach, nehogy ezzel elégedetlenséget keltsen Magyarországon, s kérte, hogy az uralkodó utasítsa a belügyminisztert januári előterjesztésének kiegészítésére. Kübeck minderről Bachot is értesítette.[14]

Kübeck második, 1855. április végén született előterjesztése az uralkodóhoz már Bach több Magyarországra vonatkozó beadványát bírálta keményen. Először is emlékeztetett arra, hogy „a szóban forgó bizottmányok csak azt a célt szolgálják, hogy a közigazgatási vezetőket segítsék, speciális országismeretükkel és felvilágosításaikkal megkönnyítsék számukra, hogy előterjesztéseket tegyenek a jövőben felállítandó országképviseletek a Felséged által már minden alapelv tekintetében jóváhagyott és meghatározott tervezetéhez fűzendő kiegészítéseket és esetleges módosításokat illetően. Ezért ezeknek a bizottmányoknak a fe-

[12] Christian Leiningen-Westerburg gróf (Albrecht főherceg ad latusának) levele a helytartósági osztályokhoz (itt a kassaihoz), Buda, 1854. júl. 21. MOL D 128, 7. cs. III. 1854:4703. Ezen irat melléklete: „Az 1851. december 31-én kibocsátott legfelsőbb rendelkezések 35. cikkelyének megfelelően minden koronaországban országképviseleti szervek kerülnek bevezetésre, aminek során a következő rendelkezéseket kell irányadó alapelvként szem előtt tartani." (a továbbiakban: Uralkodói rendelkezés 1854.) Uo. ad 1854:12 770/26 332, az 1854:4703 mellékleteként. Az iratot az 1854. július 3-i kabineti irattal együtt kiadta: Walter, Friedrich: *Die österreichische Zentralverwaltung,* Bd. III/4. Wien, 1971, 21. sz., 58–65. Az itt idézett legtöbb kormányzósági elnöki levelet Albrecht főherceg ad latusa írta alá, mivel a főherceg a krími háború idején gyakran távol volt. Stickler, Matthias: *Erzherzog Albrecht von Österreich. Selbstverständnis und Politik eines konservativen Habsburgers im Zeitalter Kaiser Franz Josephs.* Husum, 1997. 191.

[13] Leiningen levele a kassai helytartósági osztálynak, Buda, 1854. júl. 21. MOL D 128, 7. cs. III. 1854:4703. ff. 2–4.

[14] Kübeck előterjesztése az uralkodóhoz, Bécs, 1855. febr. 26. ÖStA HHStA RR OK 1855:339. Köszönöm Harm-Hinrich Brandt professzor úrnak, hogy felhívta a figyelmemet erre a forrásra, s rendelkezésemre bocsátotta kivonatát.

ladata szűkkörű, nem igényel sok időt. Éppen ezért a javasolt póttagok kinevezését annál is inkább mellőzni kellene, mivel általában véve is kerülni kell, hogy ezen bizottmányokban, amelyek csak ténybeli felvilágosításokra és véleménynyilvánításokra hivatottak, *azt a hitet keltsük, hogy nekik kijár egyfajta törvényhozó képviseleti jelleg.* Ilyen értelemben kell kioktatni a közigazgatási vezetőket."[15] Kübeck továbbá alig leplezett csodálkozással megjegyezte a belügyminiszter személyi javaslatairól, hogy Bach – ahogy a többi tartomány tekintetében is – „minden magyarországi közigazgatási kerületre vonatkozóan nem jelentéktelen számú személyt javasol a szóban forgó tanácskozó bizottmányok tagjaiként és póttagjaiként". Láthatóan azzal is elégedetlen volt a birodalmi tanács elnöke, hogy „a miniszter az ókonzervatív irányzathoz való vonzódás vádját egyébként rátermett, tiszteletreméltó és a legfelsőbb trón iránt odaadó férfiak esetében nem tartja kizáró oknak, sokkal inkább kedvező alkalomnak tekinteni látszik". Bach Kübeck szerint alkalmat kívánt adni az ókonzervatívoknak arra, hogy „tehetségeiket és képességeiket az ország és a kormány javára használhassák".[16]

Kübeck – Bach előterjesztései mellett – hivatkozott a magyarországi kormányzó Bachhoz intézett egyik bizalmas iratára is. Ebből kiderült, hogy a kormányzóság számára gondot okozott határidőn belül olyan jelölteket állítani a tanácskozó bizottmányokba, akik nemcsak szakmailag voltak alkalmasak, hanem egyúttal „nem kelletlenül szolgáltak a kormánynak". „Nyilvánvalóan nagy előnnyel járna – írta Albrecht főherceg –, ha ezek a személyek olyan nagy neveket viselnének, amelyek állásuk és tekintélyük folytán jól csengnek, a főherceg azonban tudatában van annak, milyen nehézséggel jár, hogy megfelelő számban találjanak ilyen személyeket olyanok sorában, akik nem alapvetően ellenzéki beállítottságúak; annál fontosabb ezért azok kiválasztása."[17] A főherceg Kübeck által idézett sorai azt tanúsítják, hogy Albrecht főherceg alapvetően Bachhoz hasonlóan tekintett az ókonzervatívokra, akik együttműködési készségét azonban először kipuhatolni javasolta. A tanácskozó bizottmányok nagyságára és összetételére vonatkozóan Albrecht és Bach szintén hasonlóan vélekedett: a bizottmányok létszámát a „legtöbb" kerületben hatról nyolc főre kellene emelni, hogy „a különböző felekezetek és nemzetiségek érdekeinek képviseletét biztosítani lehessen, amit elengedhetetlen feltételnek kell tekinteni ahhoz, hogy az országban bizalmat lehessen ébreszteni ezen bizottmányok iránt".[18] Ahhoz, hogy a jelöltkeresés nehézségeit szemléltessük, a főherceg iratából, amely portrék sorát tartalmazta, a következőt idézzük: „Ha meggyőződhetnénk előzetesen arról, hogy Zichy Henrik gróf, császári kamarás hajlandó arra, hogy kiemelkedő [...] személyiségét mozgósítsa és őszintén szolgálja az ügyet, az kitűnő nyereség volna. 1848 előtt egyike volt a legjobb al-, majd főispánoknak, minden tekintetben messze felülmúlja Hermann fivérét, aki jelenleg a nagyváradi kerület helytartósági alelnöke, jól ismeri a soproni kerületet és nagyon ambíciózus, de sajnos az utóbbi években elsősorban mint ókonzervatív hívta fel magára a figyelmet."[19]

Bach 1855 februárjában szükségesnek látta, hogy az előző évben elintézetlenül maradt utasításai alapján „sürgősen kérje" a magyarországi kormányzóságtól a személyi javaslatok

[15] Kübeck előterjesztése az uralkodóhoz, Bécs, 1855. ápr. 22. ÖStA HHStA RR OK 1855:350. ff. 1-2. Kiem. K. L. Zs.

[16] Uo. ff. 5., 8.

[17] Uo. f. 14.

[18] Uo. f. 16.

[19] Uo. ff. 20–21.

„haladéktalan előterjesztését".[20] A kormányzóságnak is nehezére esett beszerezni a névsorokat a helytartósági osztályoktól.[21] A belügyminiszteri nyomásgyakorlást követően felszólította például a kassai helytartósági osztályt, hogy a régen esedékes jelentést „most már megbízhatóan a *legközelebbi postaküldeménnyel*" terjessze fel.[22] Bach 1855 áprilisában végre megtehette személyi javaslatait a magyarországi tanácskozó bizottmányokra vonatkozóan. Albrecht főherceg kívánságának megfelelően tekintetbe vette a bizottmányi tagok felekezeti hovatartozását, különösen azon térségekben, ahol „mint például a kassai és nagyváradi kerületben, a felekezeti szempont a nemzetiségivel szorosan összeolvad, és ezért egy adott felekezethez tartozó személy behívása a bizottmányba egyidejűleg egy egész népfaj tekintetbe vételeként jelenik meg".[23] Időközben Bach visszavonta a póttagokra vonatkozó javaslatát, s lemondott a bizottsági tagok számának hatról nyolcra való emeléséről is. Kübeck hangsúlyozta, hogy a belügyminiszter „nem teljesen pontosan értelmezte" az 1854. július 3-i kabineti irat rendelkezéseit. Az ő első, februári szakvéleménye nyomán azonban az uralkodó 1855. március 18-án kelt legfelsőbb döntésével[24] felvilágosította a „minisztert a szóban forgó bizottmányok pusztán konzultatív és bármiféle alkotmányos képviselettől távol álló jellegéről".[25] Lekerült a napirendről – ismerte el a birodalmi tanács elnöke – a póttagok terve, „amely ellen Magyarországon az általam a többi koronaország vonatkozásában alázatosan kifejtett összes fenntartás sokszorozódottan érvényes".[26] Kübeck ezzel azonban nem szűnt meg bírálni a belügyminisztert. Rákérdezett, hogy Bach a testületek tisztán konzultatív funkciójának elvét érvényesítette-e a bizottmányok összetételét illetően. „Úgy tűnik számomra, hogy ez nem a kívánatos mértékben történt meg, mivel a javaslatok főleg a jelöltek felekezeti, társadalmi és politikai kategóriák szerinti tagolódását célozták meg, de effajta tagolódásra csak akkor volna szükség, ha e tagok egy alkotmányos gyülekezet tagjaiként felekezeti–rendi, valamint politikai pártérdekek képviseletére lennének hivatottak, amiről a határozott legfelsőbb nyilatkozatban nincs szó."[27] Kübeck a személyes tulajdonságok közül elsősorban a „megbízhatóságot, szellemi képességeket" és „a speciális országismeret kiterjedtségét" kívánta figyelembe venni, s csak „másodsorban" a „felekezeti, rendi és különleges állásokat"; „nemzetiségeket" egyáltalán nem említett.28 A Bach – és Albrecht főherceg – által ajánlott ókonzervatívokhoz megjegyezte: félő, hogy figyelembevételük „a feladatra nézve bizonyos következményekkel járna". „Távol áll tőlem, hogy az ókonzervatívok minden bizonnyal túlnyomó többségének a trón és a dinasztia iránti hűségét tagadjam vagy kisebbítsem – magam is hiszem, hogy közülük sokan mint a jövőbeli országképviseletek tagjai nagyon is a helyükön lesznek majd, mivel ott egy bizonyos,

[20] Bach levele a magyarországi kormányzósághoz, Bécs, 1855. febr. 6. MOL D 46, XVI.B, 1855:8855, az 1855:2423 mellékleteként.

[21] Vö. Leiningen levelei a kassai helytartósági osztályhoz, Buda, 1854. szept. 30., 1855. febr. 10. MOL D 128, 7. cs. III. 1854:18 487/3445, 1855:2423/508; Leiningen levele Ambrózy Lajos soproni helytartósági alelnökhöz, Buda, 1854. nov. 30. MOL D 125, 87. cs. 1854:6601.

[22] Leiningen levele a kassai helytartósági osztályhoz, Buda, 1855. febr. 27. MOL D 128, 7. cs. III. 1855:2423/508. Kiem. az eredetiben.

[23] Kübeck előterjesztése az uralkodóhoz, Bécs, 1855. ápr. 22. ÖStA HHStA RR OK 1855:350. ff. 22–23.

[24] Lásd: Walter: *Die Österreichische Zentralverwaltung*, III/4., 22. sz. 66–67.

[25] Kübeck előterjesztése az uralkodóhoz, Bécs, 1855. ápr. 22. ÖStA HHStA RR OK 1855:350. ff. 36–37.

[26] Uo. f. 38.

[27] Uo. f. 39.

[28] Uo. f. 40.

lojális törekvésekkel megegyező irányt mutatnak nekik, és lehetőséget kapnak, hogy a trónt és az országot egyaránt hasznosan szolgálják."[29] Kübeck tehát az országképviselet előkészítő munkálataiban óhajtotta mellőzni az ókonzervatívokat.

A birodalmi tanács elnöke a tanácskozó bizottmányok méretével kapcsolatban is elhatárolódott a belügyminisztertől. Bach javaslata szerint azok hat-nyolc főből álltak volna, amit Kübeck „nem egészen célszerű"-nek nevezett, mivel „mérlegelni kell azt is, hogy Őfelsége a Magyar Királyság öt közigazgatási kerületre való felosztásával semmiféleképpen sem célozta ennek a koronaországnak a politikai szempontból való szétdarabolását, hanem az egész Magyar Királyság területére kiterjedő hatáskörrel rendelkező katonai és polgári kormányzóság felállításával sokkal inkább világosan kinyilvánította az öt kerület összetartozását egy nagyobb egész részeiként".[30] Kübeck bizottmányonként öt-hat főt tartott indokoltnak, mivel így Magyarország az összes 25–30 fővel a koronaországok között – nagyságának megfelelően – a legtöbb taggal rendelkezne. Indoklása egy-egy szorosan összefüggő közigazgatás- és gazdaságpolitikai alapmotívumra épült: „Ez a szám nem lenne túlságosan nagy, mivel kevesebb tag esetén a hivatalviselő, azaz nem honos elemeknek a túlnyomó, teljesen jogos és Magyarországon teljes mértékben kikerülhetetlen bevonása talán túlságos méreteket öltene, és nem kívánatos véleményeket váltana ki. Öt vagy hat tag behívásakor ez a tényező háttérbe szorulna, továbbá lehetővé válna olyan férfiak megnyerése, akik kiváltképp alkalmasak arra, hogy speciális szaktudásuk és pozitív tapasztalataik birtokában megkönnyítsék a bizottságok feladatának végrehajtását. Ide néhány Magyarországon született megyefőnök tartozik, akik éppen korábbi megyei hivatalnokoskodásuknak köszönhetően jól ismerik azokat az ügyeket, amelyeket a korábbi megyei rendek mint helyi ügyeket maguk igazgattak, s amelyek nagyrészt átkerülnek majd az országos választmányokhoz, például sok intézet legkülönfélébb alapokkal. Amennyiben az ebből a kategóriából választott tagok egyben nemesi földbirtokosok is, ami a legtöbbjüknél adott eset, a közvélemény szemében hivatalnoki voltuk háttérbe szorul, és behívásuk két célt ér el."[31]

Az előterjesztés mellett megtalálható az öt tanácskozó bizottmány tagjainak a császár által jóváhagyott névsora.[32] Összetételük tükrözte Bach és Albrecht főherceg ajánlásait is. Valamennyi hat tagból állt – póttagok nélkül –, de mindegyikben felbukkant legalább egy ókonzervatív személyiség. A felekezeti hovatartozás szempontja protestáns vonatkozásban is érvényesült. Ügyeltek arra, hogy a tulajdonos polgárság, a földbirtokosok és a hivatalnokok soraiból is kerüljenek be tagok, honosok és más tartományokból származóak, illetve nem magyar származásúak is.[33]

[29] Uo. f. 43.

[30] Uo. f. 44.

[31] Uo. ff. 45–47.

[32] Uo. 1. és 2. melléklet.

[33] „Verzeichniß der Mitglieder der Berathungs-Commissionen in Ungarn". Uo. 2. melléklet, az eredeti névváltozatokkal:

1. Pest-budai kerület: Franz Freiherr von Schluga (helytartósági tanácsos), Johann Graf Cziráky (titkos tanácsos, országos főtörvényszéki elnök), Ladislaus Freiherr von Podmaniczky (kamarás), Alexander von Liptay (földbirtokos), Franz von Jankovich (jász-kun főkapitány), [József] Krászonyi (Pest polgármestere);
2. Soproni kerület: Eugen Freiherr von Friedenfels (helytartósági tanácsos), Joseph Graf Somogyi (titkos tanácsos), Johann von Niczky (udvari tanácsos, földbirtokos), Ladislaus von Czindery (udvari tanácsos, földbirtokos), Ludwig von Kroner (megyefőnök), Johann von Rupprecht (kereskedő, gyár- és ingatlantulajdonos);

A kormányzóság 1855 májusában megkapta a belügyminisztériumból a névsorokat,[34] és értesítette a helytartósági osztályokat az illető bizottmányi tagok uralkodói kinevezéséről, hangsúlyozva a testületek pusztán konzultatív funkcióját.[35] A tanácskozások céljaként a következő kérdéskörökben szükséges beadványok kidolgozását jelölte meg:

1. Magyarország koronaország országképviseleti szervének, „országgyűlésének" *(Landesversammlung)* felállítása;

2. a minden kerületben létrehozandó nagy és kis országos választmány *(großer und engerer Landesausschuss)* összetétele és

3. mindkét országos választmány hatásköre.

A kormányzóság azonban korlátozóan hozzáfűzte, hogy az első témakört „a tanácskozó bizottmányok nem tárgyalhatják"; „az általános országgyűlés összehívására" vonatkozó állásfoglalás ugyanis kizárólag a helytartósági alelnököket illette meg; e tárgy „semmi esetre" sem kerülhetett a bizottmányi ülések napirendjére.[36] Az országos választmányokat illetően társadalmi és gazdasági szempontok álltak előtérben. Az elkészítendő jelentéseknek statisztikai adatokat kellett tartalmazniuk a földbirtok és más ingatlantulajdon, valamint a közvetlen adók nagyságáról, mégpedig a kiválasztandó képviseleti kategóriák szerinti bontásban.[37] A helytartósági osztály alelnökét átfogó tényanyag összeállítására szólították fel, s arra, hogy ügyeljen, nehogy „a bizottmány olyan alapok, vagyonok, alapítványok és hasonló intézmények igazgatására tartson igényt, amelyet a *korábban fennállt* vagy *még fennálló berendezkedések* szerint vagy *állami okokból* az állam és annak közegei részére kell fenntartani".[38]

Ezen utasításoknak megfelelően 1855 nyara és 1856 eleje között valamennyi kerületben összeírták a politikai hatóságok által igazgatott országos vagyont: épületeket, alapokat, pénztárakat, intézeteket és alapítványokat.[39] Az összeírások kiterjedtek például a soproni kerületben azokra az alapokra és alapítványokra is, amelyeket 1849 előtt a megyei hatóságok igazgattak, amint az épületekre is.[40] Átfogó kimutatások születtek az egyes megyékben a tulajdoni és adózási viszonyokról, amelyeket a megyefőnökök táblázatos formába öntöt-

3. Pozsonyi kerület: F. [!] Winkler (helytartósági tanácsos), Georg Freiherr von Walterskirchen (udvari tanácsos, földbirtokos), Anton von Babarczy (kamarás, helytartósági tanácsos, földbirtokos), Anton Freiherr von Balassa (további adat nélkül), [?] von Zaborsky (megyefőnök), Franz Kampfmüller (Pozsony polgármestere);

4. Kassai kerület: Max von Kray (helytartósági tanácsos), Anton Graf Majláth (titkos tanácsos), Franz Graf Andrássy (további adat nélkül), Eduard von Bujanovics (földbirtokos), Stefan von Villecz (pénzügyi főtanácsos), Johann Klocko (Kassa polgármestere);

5. Nagyváradi kerület: Franz Freiherr von Reichenstein (udvari tanácsos), Ludwig von Ticza (kamarás, földbirtokos), Johann von Petrak (államügyész), Anton von Bánhidy (tanácsos, földbirtokos), Melchior von Reviczky (megyefőnök), Johann Csorba (Debrecen polgármestere). Reviczkyt csak a bizottság felállítása után egy hónappal nevezte ki az uralkodó Bonyhády Gyula megyefőnök helyébe. Vö. ÖStA HHStA RR OK 1855:357. (1855. máj. 22.)

[34] Bach levelei a magyarországi kormányzósághoz, Bécs, 1855. máj. 9. és 22. MOL D 46, XVI.B. 1855:8855, a 1855:2423 mellékleteként.

[35] A kormányzóság Anton Lazansky grófhoz, a kassai helytartósági osztály vezetőjéhez, Buda, 1855. máj. 26. MOL D 128, 7. cs. III. 1855:3562. ff. 2–3.

[36] Uo. f. 7.

[37] Uo. f. 9.

[38] Uo. f. 11. Kiem. az eredetiben.

[39] MOL D 1, 1. d. 6. tétel.

[40] A Tolna megyei megyefőnök jelentése Ambrózynak, Szekszárd, 1855. júl. 21. MOL D 125, 87. cs. 1855:3948. További példák más kerületből: Uo. D 128, 7. cs. III. 1855:3841., 3907-3908., 5216.

tek.[41] Rendkívül alapos összefoglaló jelentés érkezett Sopronba a Veszprém megyei örökös nemesség, nagy nemesi földbirtokok, nagy földbirtokok, városok és községek földtulajdonáról és közvetlen adózásáról (*„Summarische Zusammenstellung des Grundbesitzes und der direkten Besteuerung des Erbadels und des großen adeligen Grundbesitzes, des großen Grundbesitzes, dann der Stadt- und Landgemeinden"*).[42]

1855 nyarán, amikor a tanácskozó bizottmányok megkezdték munkájukat, a kassai helytartósági osztály képet alkothatott magának arról, hogy a kerület lakossága mit is gondol a magyarországi országképviselet intézményének az elképzeléséről. Erre a „Lombard-Velencei Királyságban életbe lépő központi kongregáció" szolgáltatta az alkalmat.[43] A megyei és járási hatóságokból befutó hangulatjelentések igazolták Albrecht főherceg aggodalmait az ókonzervatívok együttműködési készségét illetően, miként Kübeck félelmét is, vagyis hogy az új intézmény felébreszti az alkotmányos képviselet igényét. Ebben a kerületben a községi ügyek rendezése fontosabbnak tűnt, az országképviselettel szemben az emberek visszafogottan nyilatkoztak, sőt, „inkább szándékosan éreztetett közömbösséggel". Olyan hangok is hallatszottak, amelyekből „érezhető volt az a szándék, hogy passzívak maradnak e kormányintézkedés megvalósítása során, mivel ezektől az életre hívandó intézményektől [...] elvitatni kívánják a korábban fennállott politikai képviseleteket jellemző gyakorlati fontosságot".[44] A „reményt a régi intézmények visszatérésére" egy megyefőnök „eltűntnek vagy legalábbis elnapoltnak"[45] vélte, ami azt jelzi, hogy létezett efféle remény. A „községi ügyek rendezése törvényes rendeletekkel", de „tanácskozó testületek közreműködése nélkül" – ez látszott „mindenekelőtt legsürgetőbben szükségesnek", aminek során „először is a nagy földbirtokosoknak a községi kötelékből való óhajtott kiválása kiemelt figyelmet érdemelne, mivel ez a nagy földbirtokosokat nagy elégedettséggel töltené el".[46]

A Sáros megyei nemességről azt jelentették, hogy „a lakosság intelligens részével együtt" két csoportra, a „korábbi radikálisok"-ra és a „korábbi jóérzelműek"-re oszlik; azonban a „jelen pillanatban" egyik csoport sem „jóérzelmű". A korábban *„gutgesinnt"* nemesek a „politikai szabadelvűség" előharcosaivá lettek, mivel „elveszítették a robotot, adót kell fizetniük, s hivatalviselési monopóliumukat sem élvezhetik már". Ők „a tulajdonképpeni ókonzervatívok és a veszélyesebb csoport", mivel „az anyagi előjogok elvesztése végeredményben mégis érzékenyebben érintette őket, mint a politikai szabadság elvesztése".[47] A felmérések a másik oldal tekintetében az államhatalom számára egy nem kevésbé elgondolkodtató eredménnyel végződtek: „Ugyancsak keveset várnak a tisztán radikálisok a jövőbeli országképviseletektől, mivel ezek leendő tagjaiknak csak egyes anyagi érdekek véleményezését engedélyezik, és egyáltalán nem kínálják nekik a törvényhozó vagy végrehajtó

[41] Lásd például MOL D 128, 7. cs. III. 1855:4794.

[42] Franz Branstein megyefőnök jelentése a soproni helytartósági osztályhoz, Veszprém, 1855. aug. 8. MOL D 125, 87. cs. 1855:4266.

[43] A Szepes megyei megyefőnök jelentése a kassai helytartósági osztályhoz, Lőcse, 1855. aug. 23. MOL D 128, 7. cs. III. 1855:5049. f. 1.

[44] Szolgabírói jelentés a Szepes megyei megyefőnökhöz, Lubló, 1855. aug. 19. MOL D 128, 7. cs. III. ad 1855: 5049. f. 2.

[45] A Szepes megyei megyefőnök jelentése a kassai helytartósági osztályhoz, Lőcse, 1855. aug. 23. MOL D 128, 7. cs. III. 1855:5049. f. 3.

[46] Szolgabírói jelentés a Szepes megyei megyefőnökhöz, Lubló, 1855. aug. 19. MOL D 128, 7. cs. III. ad 1855: 5049. f. 4.

[47] A Sáros megyei megyefőnök jelentése a kassai helytartósági osztályhoz, Eperjes, 1855. aug. 21. MOL D 128, 7. cs. III. 1855:5025. f. 1-2.

hatalomban való részvételt, következésképp azt a lehetőséget sem biztosítják, hogy a népszerűtlen [...] képviseleti formát törvényes úton módosítsák vagy felborítsák."[48]

Az általános „országgyűlés" (allgemeine Landesversammlung)

Az uralkodó 1854. július 3-i kabineti iratával azt is elrendelte, hogy Magyarországon „minden helytartósági osztály kerülete számára külön országos választmányt kell felállítani".[49] Alig egy évvel később továbbította Bach a magyarországi kormányzóságnak az uralkodó 1855. május 5-i elhatározását, amely szerint a Magyar Királyságban már csak „egyetlen egy általános országgyűlést kell létrehozni", az öt közigazgatási kerületben felállítandó választmányok mellett.[50] A kormányzóság ugyanabban a hónapban felszólította az öt helytartósági alelnököt, hogy nyújtsák be előterjesztésüket az országgyűlés tárgyában, és ahhoz csatolják az „egykor ténylegesen fennállt analóg helyi intézmények jellemzését".[51] Fél évvel később a kormányzóság a belügyminiszterhez intézett, a befutott jelentéseket feldolgozó jegyzékében a „valamennyi koronaország számára ugyanazon általános országstatútum" kibocsátásából indult ki, amely azonban az egyes koronaországok regionális sajátosságaira tekintettel lesz. Ez az elvárás főleg az „általános országgyűlés" vonatkozásában a „Magyarország korábbi államjogá"-val való összevetést és annak a kérdésnek az eldöntését tette szükségessé, hogy kik tartozzanak a testülethez.[52] Öt kategóriát különítettek el:

1. Az *országzászlósokat („Landeswürdenträger")*, akik „a trón és korona fényességét szolgálják, az országos udvari állam [*„Landeshofstaat"*] fogalmainak megfelelően, funkciójukból fakadó kötelezettségeik rögzítése mellett nemcsak hogy fenn kell tartani, hanem számukat és csoportjaikat még szaporítani is" ajánlatos.[53] A kormányzóság legfelsőbb elhatározásra[54] hivatkozva megállapította, hogy az „országgyűlés" „az ország ügyeinek tárgyalására nem gyakorol hatást, sokkal inkább az udvar külső fényének erősítését szolgálja különleges alkalmak és rendezvények során".[55] Éppen ezért, s miután Magyarország államjogi státusának változása nyomán jó néhány cím megszűnt, ugyanakkor a birodalom legnagyobb koronaországában egy sor személyiség magát a „cs. kir. udvari állam"-hoz *(„k. k. Hofstaate")* tartozónak ajánlja, itt új országos udvari méltóságcímeket illene bevezetni, nevezetesen a következő hármat: „örökös tartományi ceremóniamester", „örökös tartományi vadászmester", „örökös tartományi zenegróf" *(„Erbland-Zeremonienmeister", „Erbland-Jägermeister", „Erbland-Musikgraf")*.[56] A jegyzék az összbirodalmi egységre utaló „Erbland" névtoldalékot a korábban létező címeknél is használta, például így: „örökös tartományi udvari kamarás", „örökös tartományi udvarnagy" és „örökös tartományi udvari pohárnok" *(„Erbland-Hofkämmerer", „Erbland-Hofmarschall", „Erbland-Hofmundschenk")*.[57] Az, hogy a kormányzóság megpróbálta összekötni a korábbi magyar államjogot az aktuális célkitűzésekkel, kitűnik azon javaslatából, hogy a Batthyány, Esterházy, Nádasdy, Pálffy,

[48] Uo. f. 3.

[49] Walter: *Die österreichische Zentralverwaltung*, III/4., 21. sz., 65.

[50] Bach levele a kormányzósághoz, Bécs, 1855. máj. 9. MOL D 46, XVI.B 1855:8855, az 1855:2423 mellékleteként.

[51] A kormányzóság levele Lazanskyhoz, Buda, 1855. máj. 26. MOL D 128, 7. cs. III. 1855:3562. f. 7.

[52] Leiningen jelentése Bachhoz, Buda, 1855. nov. 29. MOL D 1, 1. d. 1. tétel, 1855:12 421. ff. 2–3.

[53] Uo. ff. 5–6.

[54] Uralkodói rendelkezés 1854. 4. cikkely.

[55] Leiningen jelentése Bachhoz, Buda, 1855. nov. 29. MOL D 1, 1. d. 1. tétel, 1855:12 421. ff. 9–10.

[56] Uo. ff. 8–10.

[57] Uo. f. 6.

Révay és Schönborn családok számára engedélyezni kellene a „főispáni" cím további viselését. A jegyzék ehhez hozzátette: „Mivel az örökös főispáni hivatal mint olyan nem létezik, az örökös főispáni cím éppoly kevéssé fogja az országképviseletbe való személyes beavatkozás jogát felvetni, mint a nem létező országbírói vagy tárnokmesteri cím. Ez azonban viselőit nem zárja ki az országképviseletből, mivel majd mindannyiukat földbirtokuk vagy személyes titkos tanácsosi, illetve kamarási méltóságuk folytán annak tagjává fogják kinevezni."[58]

2. Az *egyházi méltóságok* részvétele az irat szerint érvényesíteni fogja „valamennyi elismert felekezet egyenlő státusát", de azon „számos szempontot is, amelyek amellett szólnak, hogy a görögkeleti felekezet hívei jobban közeledjenek a császári-királyi kormányzathoz, mint ahogy az korábban történt".[59] Ezért a kormányzóság az evangélikus, református és görög-keleti egyházi méltóságok meghívását javasolta. A katolikus méltóságok tekintetében szintén taktikai, nevezetesen gazdasági megfontolásból érvelt, azzal számolva, hogy a „székes- és társaskáptalanok" „sok intelligenciát és nagy földbirtokot képviselnek".[60]

3. A *nemesség* esetében felvetődött az a probléma, hogy őket, akik korábban *virilisták*ként születésüknél fogva az országgyűlés tagjai voltak, az előző két csoporttal ellentétben nem lehetett *kinevezni*. Így nem nyílott mód arra, hogy ellenőrizzék megbízhatóságukat. Ezért – vélte a kormányzóság – „az örökös nemesség jogosultságát mindenképpen egy nagy, az országban található földbirtokhoz kell kötni, ami előreláthatólag a legszilárdabb kezességet [...] nyújtja, és az általános országgyűlésnek a leginkább biztosíthatja azt a külső csillogást, amelyre az hivatottnak látszik".[61] A kormányzóság a földbirtok előirandó és három évenként felülvizsgálandó nagyságát azon minimális mérettel adta meg, amely egyes megyében a hitbizomány létrehozásához szükséges volt. A jegyzék nyolc, egyenként ötnyolc megyét tartalmazó csoportot különített el: a legkisebb földbirtokméret Fejér, Sopron, Moson, Pozsony, Tolna és Vas megyében 2600 hold, a legnagyobb pedig Árva–Turócban és Máramarosban 4000 hold volt.[62] Az országgyűlésbe való felvétel személyes előfeltételeihez a kormányzóság a következőket sorolta: osztrák állampolgárság, magyarországi születés vagy indigenatus, betöltött harmincadik életév, keresztény vallás, polgári jogok teljes élvezete és makulátlan előélet.[63] A nemesség kategóriájába sorolták a cs. kir. kamarásokat is, amennyiben magyar nemesi címmel bírtak, valamint a cs. kir. ausztriai lovagrendek tagjait, amennyiben „Magyarország honos népességéhez" tartoztak.[64]

4. Az *egyetemi méltóságok*, akiket korábban a rendek elismertek, vagy akiket az uralkodó kinevezett, a régi magyar országgyűlésben nem rendelkeztek képviselettel. E tekintetben – világosabban, mint az egyháziak esetében – reformtörekvés nyilvánult meg. A pesti egyetem rektorának és a tudományos akadémia elnökének a részvétele fontos volt a kormányzóság számára, hogy „az intelligencia mint olyan az általános országgyűlésben elnyerje az őt megillető helyet".[65] A nagyváradi, kassai és pozsonyi jogakadémiák képviselőinek bevonása pedig azt a jelentőséget tükrözze, amelyet a „magasabb fokú oktatás Magyarországon immár" magáénak mondhat.[66]

[58] Uo. ff. 14–15.
[59] Uo. f. 17.
[60] Uo. f. 18.
[61] Uo. f. 25.
[62] Uo. ff. 25–28.
[63] Uo. ff. 29–30.
[64] Uo. f. 30.
[65] Uo. f. 32.
[66] Uo. f. 32.

5. Végezetül tárgyalta a jegyzék a *városokat*, amelyek közül a szabad királyi városok és a hajdú városok 1848 előtt rendelkeztek országgyűlési képviselettel, most azonban számuknak az egykori 48-ról[67] ötre kellett volna csökkenie. A kormányzóság elegendőnek látta az öt kerületi központ képviseletét, s azt javasolta, hogy a kereskedelem és ipar növekvő fontossága a kereskedelmi és iparkamarák elnökeivel ellátott „külön képviselet" révén nyilvánuljon meg.[68] Nem a városok kiszorítása, hanem inkább szerepük megerősítése volt a cél: „Ha a kormányzóság a jövőbeli országképviselet [*„Landesvertretung"*] jelentőségét helyesen fogja fel, akkor az általános országgyűlés [*„Landesversammlung"*] inkább a külső reprezentációt fogja szolgálni, miközben a tulajdonképpeni *érdekek* képviselete az országos választmányok számára lesz fenntartva."[69] A városok képviselőinek éppen ezen választmányokban volna a helye.

A jegyzék két záró megjegyzésével bizonyos mértékig tekintettel volt a magyar nemzeti egységgondolatra. Egyrészt azt javasolta a kormányzóság, hogy a helytartósági osztályok vezetői az országos választmányok elnökeiként legyenek szintén tagjai az országgyűlésnek, így „az öt magyar közigazgatási kerület képviselete megfelelő szerves tagozódást nyerne".[70] A budai hatóság másrészt arra emlékeztetett, hogy korábban Magyarországon nem létezett országgyűlési egyenruha, hanem a ruhatár az ünnepély jellegétől, az ízléstől és a vagyoni helyzettől függött.[71] Ezzel a kormányzóság – Kübeck javaslatától eltérően[72] – az országgyűlési tagok egyenruhájának bevezetése ellen és a „régről áthagyományozódott szokás"[73] továbbvitele mellett foglalt állást: „A nemzeti viselettől *eltérő* egyenruha a minden ősi–hagyományos nemzeti [jelenség – K. L. Zs.] rendületlen kultusza és a magyaros ruházathoz való, önmagában ártalmatlan ragaszkodás következtében megbénítaná a tervezett fontos intézmények által esetlegesen kiváltandó jó benyomást [...]."[74] Ezért elegendő lenne, ha az országos választmányok tagjai egy jelvényt viselnének, mégpedig „tiroli módra".[75]

Az országos választmányok

A kormányzóság egy héttel az „országgyűlés" ügyében küldött jegyzéke után, 1855. december elején papírra vetette véleményét a pozsonyi tanácskozó bizottmány kimerítően kommentált, az országos választmányokra vonatkozó javaslatairól.[76] Ezt megelőzően Bachnak többször is figyelmeztetnie kellett a tetemes hátralékokkal küzdő kormányzóságot[77] „a tanácskozások és munkálatok lehető felgyorsítására".[78] Mindkét választmányi típus tekintetében a tagok létszáma, kategóriái és képesítései, valamint meghívásuk módja és megbízatásuk időtartama volt a fő kérdés.

---

[67] Uo. f. 31.

[68] Uo. ff. 36–37.

[69] Uo. f. 35. Kiem. az eredetiben.

[70] Uo. f. 37.

[71] Uo. f. 39.

[72] Uralkodói rendelkezés 1854. 6. cikkely.

[73] Leiningen jelentése Bachhoz, Buda, 1855. nov. 29. MOL D 1, 1. d. 1. tétel. 1855:12 421. f. 42.

[74] Uo. f. 41. Kiem. az eredetiben.

[75] Uo. f. 42.

[76] Leiningen jelentése Bachhoz, Buda, 1855. dec. 5. MOL D 1, 1. d. 2. tétel, 1855:12 556.

[77] Vö. Leiningen jelentése Bachhoz, Buda, 1855. nov. 29. MOL D 1, 1. d. 1. tétel, 1855:12 390.

[78] Bach levelei a kormányzósághoz, Bécs, 1855. júl. 20., okt. 23. MOL D 46, XVI.B. 1855:8855, az 1855:2423 mellékleteként.

A nagy országos választmány

Létszám. A nagy országos választmány esetében mind a tanácskozó bizottmány, mind pedig a kormányzóság a lehető legnagyobb létszám, azaz 48 fő mellett foglalt állást a központi Szervezőbizottmány által a pozsonyi kerületben „elegendőnek" minősített 42 helyett. A népesebb létszám, érvelt a kormányzóság, a testületnek „a közvéleményben kedvezőbb fogadtatást és azáltal nagyobb életképességet" biztosíthatna.[79] A tagok megbízhatóságára vonatkozó aggodalmakat eloszlatná az, hogy az uralkodó fogja kinevezni őket – *„és amennyiben annak idején behívásuk nyilvános választás útján történik majd"*, folytatódott a gondolatmenet, „egy nagyobb gyűlésben könnyebb fogódzó pontokat találni" ahhoz, hogy „a tagokra gyakorolt megfelelő befolyás révén biztosítsuk a testület kielégítő magatartását".[80] Egy 1855-ben összeállított táblázatos kimutatás szerint a kormányzóság a pest-budai, a pozsonyi és a soproni kerületben 48 fős, a kassai és a nagyváradi kerületben 36 fős testülettel számolt.[81]

Kategóriák. E tekintetben is összecsengtek a javaslatok: a tanácskozó bizottmányok és a kormányzóság a katolikus és a protestáns, a kassai és a nagyváradi kerületben emellett a görögkatolikus és a görög-keleti egyházi méltóságok, az örökös nemesség és egyéb földbirtokosok, a kereskedelmi és iparkamarák, az „intelligencia, valamint a városok, mezővárosok és községek képviseletét indítványozták".[82] Ezen a ponton a kormányzóság hangsúlyozta az országos választmányok egy bizonyos funkciójára vonatkozó ajánlását. Eszerint a választmányok nem avatkozhatnak be az állami politikába, hanem „anyagi érdekeket képviselnek", és olyan ügyekben „gyakorolnak ellenőrző és igazgató befolyást", amelyek „az államkincstár terhelése nélkül az ország anyagi támogatását igénylik".[83] Ezért a tagok kiválasztásánál „kevésbé azok úgynevezett politikai irányultságára kell a súlyt fektetni, kevésbé arra a körülményre, hogy a lakosság ezen kategóriái vajon egyetértenek-e a nagypolitika szellemiségével és irányával, ezzel vagy azzal a kormányrendelkezéssel, s ha igen, milyen mértékben, sokkal inkább arra kell figyelni, hogy mely kategóriákban érvényesülnek ténylegesen azok az érdekek, amelyek a választmányok hivatali kezelésébe vannak utalva". A jegyzék tehát itt az egész ügy depolitizálása mellett érvelt. A kormányzóság azt tartotta a „legbiztosabb útnak", ha *„egyéb szemponttól, rokonszenvtől és ellenszenvtől eltekintve objektívan a dolgot tartjuk szem előtt, és kizárólag csak azt, annál is inkább, mivel az anyagi érdekek olyan teret alkotnak, amely napról napra szélesedik, és az úgynevezett politikai kérdések ellenében nap mint nap új utakat tör magának".*[84] A gazdaság- és pénzügypolitikai érdekeket az ország sajátosságainak megfelelően a következőképp pontosították: *„Magyarország túlnyomórészt agrárország, és a választmányok által befolyásolandó országos ügyek kezelésére szükséges eszközöket többnyire közvetlen adóforintok szerint teremtik elő."*[85] Ezért az egyes kategóriákon belüli arányok megállapításakor mindenekelőtt a földtulajdonra és a közvetlen adó megoszlására kell figyelni. A kormányzóság az „országgyűlés" esetében alkalmazott kulcsra hivatkozva a nagy országos választmány

[79] Leiningen jelentése Bachhoz, Buda, 1855. dec. 5. MOL D 1, 1. d. 2. tétel, 1855:12 556. f. 58.

[80] Uo. f. 59. Kiem. K. L. Zs.

[81] „Zusammenstellung der Gouvernements Anträge über die Zusammenstellung der großen und engeren Landesausschüße", Buda, keltezés nélkül. MOL D 46, XVI.B. 1855:8855, az 1855:2423 mellékleteként.

[82] A kategóriák arányait lásd ugyanott.

[83] Leiningen jelentése Bachhoz, Buda, 1855. dec. 5. MOL D 1, 1. d. 2. tétel, 1855:12 556. f. 60.

[84] Uo. ff. 60–61. Kiem. K. L. Zs.

[85] Uo. f. 61. Kiem. K. L. Zs.

számára „az adott megyében egy egész jobbágytelek százszorosát" javasolta a nagy földbirtok meghatározási mércéjeként, az 1836-os szabályozás adatait alapul véve. Ezzel az arisztokráciát *(Hochadel)* a nagy országos választmányban is képviselethez juttatta volna. A „többi", nem-nemesi földbirtokra, vagyis az arisztokrácia és a községek között elhelyezkedő köznemességre vonatkozóan a volt jobbágytelek legkevesebb ötszörösénél, a községek esetében pedig egy egész teleknél húzta meg a határt. Gazdaság- és pénzügypolitikai érdekekre utalt az a javaslat is, hogy Pozsony városának két képviselőt biztosítsanak, mivel „kívánatosnak látszik az öt közigazgatási kerület székhelyeit mint az öt részből álló országos adminisztráció központjait a többi várossal szemben előnyben részesíteni, hiszen azok adózó erő tekintetében egyébként is nagyobb tételt képviselnek, mint az összes többi város együttvéve".[86] Az egyes tulajdonosi kategóriákat a kormányzóság álláspontja szerint vallási szempontból is meg kellett vizsgálni: „A súlyponton, az országos választmányok által igazgatandó érdekeken kívül Magyarországon a személyek kiválasztásánál, *amíg ez kinevezés által történik*", figyelembe kell venni a felekezeti hovatartozást is.[87]

Képesítés. A bizottsági javaslat szerint a vagyonos örökös nemességnek olyan földtulajdont kellett igazolnia, amelynek éves tiszta jövedelme elérte a 2000 ezüst forintot, és így – 16 százalékkal számítva – 320 forint éves földadót eredményezett. A községek képviselőire nézve addig, amíg a kinevezés elve érvényesül, nem állapítottak meg cenzust, de „mihelyt választásokra kerülne sor, a bizottmányi javaslat szerint az *aktív* választójog gyakorlására nézve a lehető legmagasabb cenzust kellene meghatározni".[88] A kormányzóság szakvéleménye a városok esetében azon minimális jövedelem mellett kardoskodott, amelyet a „még kidolgozásra váró községi szabályzatok a községi képviseletbe való passzív választhatóság" feltételeként fognak előírni. Egyelőre évi 100 ezüst forint föld-, ház- és házbéradót javasoltak meghatározni.[89]

A meghívás módja. A tanácskozó bizottmány a kinevezési elvhez ragaszkodott, ahogy a kormányzóság is. De az utóbbi kifejtette még, hogy a kinevezés gyakorlata addig marad érvényben, *„amíg őfelsége e vonatkozásban más rendelkezést kibocsátani nem kegyeskedik"*. Továbbá hogy amennyiben „legfelsőbb határozat a választást elrendeli, az ehhez bevezetendő eljárási módozatokról az országos választmányoktól szakvéleményt illene majd bekérni".[90]

A megbízatás időtartama. A tanácskozó bizottmány és a kormányzóság egybehangzóan hat éves időtartamot javasolt, s hogy annak leteltével a megbízatásokat meg lehessen hosszabbítani. Minden második évben a tagok egyharmadát ki kellene cserélni, de megengedhető lenne, hogy a kivált tagok újra csatlakozzanak a testülethez. A nagy országos választmány évente kétszer legfeljebb két-két héten át tanácskozna.[91]

A kis országos választmány

A pozsonyi tanácskozó bizottmány jelezte kétségeit, hogy helyes lenne-e a kis országos választmányokat puszta „iroda"-ként felállítani. A kormányzóság azonban kijelentette, hogy éppen erre a szerepre lennének hivatottak, tehát hogy a „szabályozott ügymenetet" szolgálnák, és nem öt – ahogy a bizottmány javasolta –, hanem hat tagból állnának: egy-egy főt a

[86] Uo. f. 65.
[87] Uo. f. 63. Kiem. K. L. Zs.
[88] Uo. ff. 67–68. Kiem. az eredetiben.
[89] Uo. f. 69.
[90] Uo. ff. 70. Kiem. az eredetiben.
[91] Uo. ff. 71–72.

klérusból, az arisztokráciából és a köznemességből, a városokból és a községekből hívnának meg, szintén egyenként hat éves mandátummal.[92] A kis országos választmány kötelességeit és jogait a nagy országos választmány külön utasításban határozná meg.[93]

A kormányzóság a megbízás miként jével kapcsolatban a legfelsőbb elhatározások első, a kis országos választmányokra vonatkozó cikkelyének[94] egyéni értelmezési távlatot adott, s azt közvetlenül még a nagy választmányra is kiterjesztette: „Mivel ebben a cikkelyben cs. kir. apostoli őfelsége számára csak a kis választmányba meghívott tagok *megerősítése* tartatik fenn, ez, úgy tűnik, nem zárja ki, hogy a nagy országos választmányban választás történjen, ami, amennyiben hármas jelölés formájában történik, annál kevésbé ébreszthet aggodalmakat, mivel a *választókat* a helytartósági osztályok vezetőinek javaslata alapján korábban őfelsége *nevezte ki.*"[95]

Kevésbé bátran kezelte a magyarországi központi igazgatási szerv a két választmány megnevezésének a kérdését. A pozsonyi tanácskozó bizottmány abból indulva ki, hogy „az általános országgyűlést [*„allgemeine Landesversammlung"*] *»Landtag«*-nak fogják nevezni", a nagy és a kis országos választmány számára a „Pozsonyi kerület rendi gyűlése" *(„Versammlung der Stände des Preßburger Verwaltungsgebietes")*, illetve „Pozsonyi kerület országos választmánya" *(„Landesausschuß im Preßburger Verwaltungsgebiete")* elnevezést javasolta. A kormányzóság a „Landtag" variáns eshetőségére nem tért ki, hanem az „Ausschuß" szót mindkét választmánytípus számára megtartva megelégedett a „Pozsonyi kerület nagy országos választmánya" *(„Großer Landesausschuß des Preßburger Verwaltungsgebietes")*, illetve a „Pozsonyi kerület választmányi tanácsa" *(„Ausschußrath des Preßburger Verwaltungsgebietes")* megnevezésekkel.[96]

A kormányzóság e jegyzék végén részletesebben kifejtette elképzelését az országos választmányokban viselendő jelvényről. Arra törekedett, hogy az összbirodalmi gondolat ezen külsőségét egy jól látható magyar vonással ruházza fel. A jelvénynek ugyan „tiroli jellegűnek" kellett lennie, de az osztrák rendjelektől mind színében, mind formájában különbözött volna. A kormányzóság egy ötágú csillagot javasolt, közepén a magyar országcímerrel, az öt csúcsban pedig az aranyba öntött F. J. I. A. I. betűkkel *(Franciscus Josephus Primus Austriae Imperator)*. Csak a magyar díszöltönyön kellett volna mindkét választmánytípus tagjainak, illetve a klérus, a nemesség és a többi nagybirtokos képviselőinek viselniük.[97]

A magyar államegység és a választott országképviselet opciójához

A kormányzóság a pozsonyi tanácskozó bizottmányi eredményekről írott jegyzék napján még két jegyzéket készített a belügyminiszter számára. Mindkettő a budai és a soproni bizottmányok javaslatait dolgozta fel és véleményezte – s bár az előbbi jegyzékkel tartalmilag nagymértékben megegyeztek, újabb szempontokat is felvillantottak a fentebb vázolt problémákhoz és motivációkhoz kapcsolódóan.[98] Cziráky János gróf udvari tanácsos a pest-

[92] Uo. f. 77. Megoszlásukra lásd: „Zusammenstellung der Gouvernements Anträge über die Zusammenstellung der großen und engeren Landesausschüße", Buda, keltezés nélkül. MOL D 46, XVI.B. 1855:8855, az 1855:2423 mellékleteként.

[93] Leiningen jelentése Bachhoz, Buda, 1855. dec. 5. MOL D 1, 1. d. 2. tétel, 1855:12 556. f. 60.

[94] Uralkodói rendelkezés 1854. 17. cikkely.

[95] Leiningen jelentése Bachhoz, Buda, 1855. dec. 5. MOL D 1, 1. d. 2. tétel, 1855:12 556. ff. 107–108. Kiem. az eredetiben.

[96] Uo. f. 108–109. Kiem. az eredetiben.

[97] Uo. ff. 109–110.

[98] Leiningen jelentése Bachhoz, Buda, 1855. dec. 5. MOL D 1, 1. d. 2. tétel, 1855:12 556, 12 558.

budai tanácskozó bizottmányból, akit Albrecht főherceg „különlegesen kívánatos szerzemény"-nek nevezett,[99] előterjesztett egy szakvéleményt, amellyel elutasította a korábbi magyarországi képviselet mintájával ellenkező elvek alapján megszervezendő országképviseletet. A nyomaték kedvéért visszautasította, hogy Magyarország országképviseletét megötszörözzék; „az ország integritása és egysége" jegyében egyetlen országos választmányt javasolt a kormányzóság székhelyén, azaz Budán, szerinte csak a kis országos választmányokat kellett volna az öt kerületben külön-külön felállítani.[100] Albrecht főherceg eredetileg sürgette Cziráky írásos véleményét,[101] miután a gróf időközben betegségre hivatkozva távol maradt a bizottmányi munkálatoktól,[102] és az illetékes helytartósági alelnök azzal vádolta, hogy tanácskozó testületi tagságától megválni készül.[103] A kormányzóság most azonban nyilvánvalóan nem támogathatta az 1854-es uralkodói rendelkezések ilyen alapvető módosítását, ezért minden kommentár nélkül összefoglalta Cziráky véleményét.[104]

Annál nyitottabbnak tűnt a kormányzóság a meghívási mód fejtegetésére, miután arról Sopronban is szívesen vitáztak volna. Az ottani tanácskozó bizottmány azon a véleményen volt, hogy *„csak egy választáson keresztülesett országos képviselők nem nélkülözik a szükséges bizalmat és befolyást"*, ezért sort kellene keríteni a választmányi tagok *„korlátozott választásának kialakítására"*, például a községekben *„a községi elöljárók és választmányok, és minden községből bizonyos számú legnagyobb adófizetők"* révén.[105] „Egyelőre", vélekedett idevonatkozóan a kormányzóság, meg kell maradni a kinevezés gyakorlatánál. De az eljárásmód kívánatos reformjára való kitekintés ezúttal sem maradt el: „Amennyiben cs. kir. apostoli őfelsége annak idején a meghívás módját illetően valami mást határozni kegyeskedik, úgy a választások engedélyezése esetén a kibocsátandó választási szabályzatot illetően meg kell valószínűleg hallgatni a nagy választmányt."[106]

Az országos választmányok hatásköre

A kormányzóság 1856 elején több jegyzékben tájékoztatta Bachot az országos választmányok hatásköréről folytatott tanácskozó bizottmányi viták eredményeiről. A visszatérő és ellentétesen megítélt problémát e tekintetben az 1854-es legfelsőbb határozat azon cikkelye okozta, amely szerint a bizottmányoknak gondot kell fordítaniuk az országos vagyon „fenn-

[99] Idézte: Kübeck előterjesztése az uralkodó számára, Bécs, 1855. ápr. 22. ÖStA HHStA RR OK 1855:350. f. 18.

[100] Johann Graf Cziráky: Gutächtliche Äußerung des gehorsamst gefertigten in Bezug auf die die Landesvertretungen betreffenden Fragepunkte. Lovasberény, 1855. júl. 13. MOL D 1, 1. d. 2. tétel, ad 1855:12 557. ff. 46–49., az idézet: 48. (Augusz Antal, pest-budai kerületi alelnök küldte el az iratot a kormányzóságnak, Buda, 1855. júl. 16. Uo. 1855:13 783/2976.) Az előkészítés során magyar véleményezők által megfogalmazott kritikai észrevételek közül Cziráky megjegyzései voltak a legszókimondóbbak. Szakvéleményéből hosszabban idéz: Sashegyi: *Ungarns politische Verwaltung*, 107–108.

[101] Albrecht főherceg távirata Leiningenhez, 1855. jún. 26. MOL D 46, XVI.B. 1855:8855, az 1855:2423. mellékleteként.

[102] Cziráky levele Auguszhoz, Bécs, 1855. jún. 9. MOL D 46, XVI.B. 1855:8855, az 1855:2423. mellékleteként.

[103] Augusz levele a kormányzósághoz, Buda, 1855. jún. 10. MOL D 46 XVI.B. 1855:8853, az 1855:2423. mellékleteként.

[104] Leiningen jelentése Bachhoz, Buda, 1855. dec. 5. MOL D 1, 1. d. 2. tétel, 1855:12 557. ff. 2–3.

[105] Leiningen jelentése Bachhoz, Buda, 1855. dec. 5. MOL D 1, 1. d. 2. tétel, 1855:12 558. ff. 116–117. Kiem. K. L. Zs.

[106] Uo. f. 117.

tartására és méltányos használatára".[107] Kérdéses volt, hogy mi számítson országos vagyonnak, s milyen szerep juthatott igazgatásában – az országos választmányok mellett – az állami szerveknek.

A tanácskozó bizottmányok síkra szálltak az egész királyság és az egyes kerületek országos vagyonának megkülönböztetéséért. Ezt azonban a kormányzóság elutasította – például a kassai tanácskozó bizottmány előterjesztésének margóján[108] –, „sem megengedhető, sem pedig szükséges"[109] intézkedésnek nevezve, azzal az indoklással, hogy például a regnikoláris alap igenis megosztható az öt kerület között. A kormányzóság az országos vagyonba sorolta a regnikoláris, az országos kulturális és az úrbéri kármentesítési alapot, a tulajdonképpeni országos alapot és az országos építészeti alapot, a megyék ingatlan- és földtulajdonát, továbbá a korábbi megyei alapokat, mint a rendi, nemesi, letéti és nemesi felkelési pénztárakat, valamint a börtönintézeti alapot.[110]

Egy másik vitatott kérdés volt a kassai tanácskozó bizottmány és a kormányzóság között, hogy a hatáskör mire terjedjen ki az országos vagyon kezelése, a hitel- és adósságfelvétel és a jótékonysági intézetekre meg alapítványokra gyakorolt befolyás során. A kormányzóság úgy vélte, hogy az országos választmányokat „a szükségesnél talán jobban korlátozná", ha a tanácskozó bizottmány javallata szerint *„csak felügyeleti befolyás"*-sal rendelkeznének, miközben a felsorolt feladatokat a helytartósági osztályok látnák el.[111] Ezt a hatásköri megosztást a kormányzóság csak az úrbéri kármentesítési alap, az országos alap és az országos építészeti alap esetében látta indokoltnak, mégpedig azért, mert azok „szoros kapcsolatban állnak a cs. kir. hatóságokat megillető országos közigazgatással"; így ezen ügyekben az országos választmányoknak elég „tanácskozó befolyást" biztosítani.[112]

A budai és a soproni tanácskozó bizottmány az igazgatási illetékességek elhatárolásához és a vagyonmegosztáshoz kapcsolódóan közvetve szóba hozta Magyarország egységének a kérdését is. Az előző abban látott nehézséget, hogy az öt kerület országos választmányainak, „amelyek a legfelsőbb helyen jóváhagyott alapelvek szerint egymással közvetlen kapcsolatba nem léphetnek",[113] egymás között meg kellene osztaniuk Magyarország országos vagyonának az igazgatását, azaz a regnikoláris alapot, a Ludoviceumot, a Nemzeti Múzeum Alapot, a felkelési pénztárat és a Nemzeti Színház Alapot.[114] Célszerűbb volna, fogalmazott a budai tanácskozó bizottmány a kormányzóság által a belügyminisztériumba továbbított állásfoglalásában, ha az országos választmányok csak az úrbéri kármentesítési alappal, a tulajdonképpeni országos alappal és az országos építészeti alappal foglalkoznának.[115] A soproni bizottmány pedig különbséget tett az egész királyság országos vagyona és egyes kerületek vagyona között, s azt indítványozta, hogy „az öt országos választmány számára engedélyezzék, hogy az általános országgyűlésben egyesülve befolyást gyakoroljanak az országos vagyon igazgatására".[116]

---

[107] Legfelsőbb határozat 1854. 13. e. cikkely.

[108] A kassai tanácskozó bizottmány ülésének jegyzőkönyve, 1855. szept. 1. MOL D 128, 7. cs. III. 1855:5216.

[109] Leiningen jelentése Bachhoz, Buda, 1856. jan. 11. MOL D 1, 1. d. 3. tétel, 1856:348. f. 105.

[110] Uo. ff. 105–107.

[111] Uo. f. 108. Kiem. az eredetiben.

[112] Uo. ff. 108–109.

[113] Legfelsőbb határozat 1854. 16. cikkely.

[114] Leiningen jelentése Bachhoz, Buda, 1856. jan. 11. MOL D 1, 1. d. 3. tétel, 1856:349. f. 2.

[115] Uo. ff. 2–3.

[116] Leiningen jelentése Bachhoz, Buda, 1856. jan. 11. MOL D 1, 1. d. 3. tétel, 1856:350. f. 2.

Egy további, nem kevésbé bonyolult megkülönböztetést javasolt maga a kormányzóság is azáltal, hogy elkülönítette a rendi és az országos, tulajdonképpeni állami vagyont, esetenként egyazon intézményen belül. Például a Nemzeti Múzeum és a Nemzeti Színház épülete rendi vagyon, mivel mindkettőt az 1832–1836-os országgyűlésen hozott törvény alapján az ország nemesei építtették, minekután fenntartásuk az országos választmányok hatáskörébe tartozik. A tőke viszont, amelyből a két intézményt fenntartják, magánadományokból származik, ezért alapítványi jellegénél fogva nem rendi vagyon. Így a Nemzeti Múzeumnak és a Nemzeti Színháznak „ezután is a kormányzat fennhatósága alatt kell maradnia". Amennyiben azonban, szólt a kormányzóság politikai értelemben lekerekített szakvéleménye, a belügyminiszter más álláspontra helyezkedne, a két intézményt a budai országos választmány hatáskörébe lehetne utalni, de ebben az esetben is „tekintettel ezen intézményeknek a lakosságra gyakorolt lehetséges általános politikai befolyására, az országképviselet csak a rendi vagyon kezeléséért és fenntartásáért feleljen, egyébként azonban a cs. kir. hatóságok mostani befolyását magára az intézmények vezetésére változatlanul kellene hagyni".[117] A kormányzóság mindezzel arra törekedett, hogy „összhangba hozza a politikai hatóságok érdekeit az országos vagyon kezelése feletti felügyelettel".[118] Ez azt jelentette, hogy „azon alapítványok és alapok, amelyek nem országos eszközökből" jöttek létre, „továbbra is az állami hatóságok igazgatása és felügyelete alatt" maradjanak.[119]

A pozsonyi tanácskozó bizottmány álláspontjához fűzött kormányzósági szakvélemény különleges forrást szolgáltat ahhoz, hogy szemléltessük a rendi és állami vagyon megkülönböztetését és azt a szándékot, hogy végeredményben mindkettőt állami célokra használják fel. Jellemző, hogy a rendi pénztárakat összeolvasztották volna az országos választmányok kezelésében lévő alapokkal, és belőlük fedezték volna az országképviselet költségeit.[120] Azt tervezték továbbá, hogy a kórházi alapokat átengedjék a megfelelő intézményeknek, amelyek aztán „az állami igazgatás felügyelete" alatt használnák azokat; a „tébolydai alapok" viszont a budai helytartósági osztály felügyelete alatt működő alapba kerültek volna egy országos elmegyógyintézet létesítésének a céljával. A megyei épületek karbantartására használt építészeti alapok az országos választmányok alá tartoznának, amennyiben azonban utak és hidak építésekor vennék igénybe őket, az országos alapba kerülnének.[121] A rendi vagyonnak számító, az egykori megyei hivatalnokok és szolgák özvegyeinek és árváinak ellátására szolgáló nyugdíjalapból pedig az országos választmányok tagjaik járandóságát finanszíroznák, mivel „a megyei hivatalnokok nem királyi, hanem rendi tisztviselők voltak, ezért a részükre folyósított hozzájárulásokat analóg módon a mostani rendi tisztviselők számára kell használni".[122]

Könnyebb volt a választmányok konkrét feladatainak a meghatározása. A tanácskozó bizottmányok és a kormányzóság elképzelései szerint a nagy országos választmányt illette az éves költségvetés és elszámolás elkészítése, mégpedig – amennyiben ez nem érintette az országos vagyont – a helytartósági osztállyal együttműködve. Szükség esetén benyújthatna pótköltségvetési tervet is. Hitelfelvételhez és a kerületet terhelő kötelezettségek vállalásához pedig kötelező e testület „ideiglenes hozzájárulása és egyetértése", ahogy a kerület or-

[117] Leiningen jelentése Bachhoz, Buda, 1856. jan. 11. MOL D 1, 1. d. 3. tétel, 1856:349. ff. 4–5.

[118] Uo. f. 6.

[119] Uo. f. 8.

[120] Haller Ferenc gróf jelentése Bachhoz, Buda, 1856. febr. 7. MOL D 1, 1. d. 3. tétel, 1856:1211. ff. 100–101.

[121] Uo. ff. 101–102.

[122] Uo. f. 102.

országos vagyonába tartozó ingatlanok vagy „más haszonnal járó jogok" megszerzése, elidegenítése vagy elzálogosítása esetén is.[123]

A kis országos választmányok a kormányzóság felfogásában a mindenkori nagy választmány „állandó irodája"-ként körvonalazódtak, olyan titkárságként, amely a nagy választmány igazgatási hatáskörébe átengedett vagyont – ingatlanokat, alapokat és jogokat – kezeli, adott esetben a helytartósági osztállyal együttműködve. Az 1000 ezüst forintot meghaladó éves kiadásokra csak egyetértésével kerülhetne sor, annál is inkább, mivel ez a testület állítaná össze és terjesztené a nagy választmány elé ellenőrzésre és jóváhagyásra a kerületi országos vagyonra vonatkozó költségvetést és a felhasználásról szóló jelentést, bizonyos esetekben szintén a helytartósági osztályokkal egyeztetve. A kis választmány további feladata lenne az adósságok és aktív követelések nyilvántartása, az utóbbiak érvényesítése állami hatóságok segítségével, és új kötelezettségvállalások előkészítése a mindenkori nagy országos választmánnyal együtt.[124]

A kormányzóság végezetül az intézetekre, alapítványokra, közhasznú és jótékonysági alapokra gyakorlandó befolyást illetően egyrészt a legfelsőbb határozat azon pontjára hivatkozott,[125] amely az elemi iskolai tanítók fizetésének biztosítását irányozta elő. Azt ajánlotta, hogy az illető ellátmányok kifizetését az „elemi iskolai ügy jobb fejlesztése" érdekében „ruházzák át az országos választmányokra".[126] Éppen ezért volna helyes, ha egyházi méltóságok, akiknek a konkordátum értelmében hatniuk kell az elemi oktatásügyre, bekerülnének az országos választmányokba. A kormányzóság másrészt a jótékonysági és közhasznú intézmények körében Magyarországon sokkal kevesebb rendi tulajdont látott, „mint a német örökös tartományokban", ugyanakkor egy sor olyan létesítményt vélt felfedezni, amelyek felügyeletét „állami okokból a kormány és közegei számára kell továbbra is fenntartani".[127]

Éppen az effajta beavatkozás alól igyekeztek kivonni magukat a nagyváradi tanácskozó bizottmány tagjai, azt jelentve, hogy az ő kerületükben „semmi olyan ingatlan" nincs, „amely az egykori rendi alkotmány szerint országos vagyonnak lenne tekintendő".[128] Nem csoda, hogy a kormányzóság felszólította a szerzőket beadványuk kiegészítésére.[129]

Albrecht főherceg különvéleménye

1856 szeptemberében a katonai és polgári kormányzóságot átnevezték a Magyar Királyság főkormányzóságává.[130] Azon év márciusában született Albrecht főherceg Bach belügyminiszterhez intézett jegyzéke, amely összefoglalóan értékelte a magyarországi országképviseletről folytatott kétéves tanácskozásokat.[131]

---

[123] Leiningen jelentése Bachhoz, Buda, 1856. jan. 11. MOL D 1, 1. d. 3. tétel, 1856:349. ff. 9–10., idézet: 10.

[124] Uo. ff. 10–12., idézet: 10.

[125] Legfelsőbb határozat 1854. 8. e. cikkely.

[126] Leiningen jelentése Bachhoz, Buda, 1856. jan. 11. MOL D 1, 1. d. 3. tétel, 1856:349. f. 12.

[127] Uo. f. 13. Ezt a szempontot érinti már a kormányzóság Lazanskyhoz intézett korábbi levele is, Buda, 1855. máj. 26. MOL D 128, 7. cs. III. 1855:3562. f. 11.

[128] Albrecht főherceg levele Bachhoz, Buda, 1856. febr. 4. MOL D 1, 1. d. 3. tétel, 1856:1123. f. 140.; vö.: Zichy Hermann gróf jelentése a kormányzósághoz, Nagyvárad, 1856. jan. 7. Uo. ad 1123.

[129] Albrecht főherceg levele Bachhoz, Buda, 1856. febr. 4. MOL D 1, 1. d. 3. tétel, 1856:1123. f. 140.

[130] Sashegyi: *Ungarns politische Verwaltung*, 101.

[131] Albrecht főherceg levele Bachhoz, Buda, 1856. márc. 10. MOL D 1, 1. d. 4. tétel, 1856:126.

Albrecht megismételte a kormányzóság kritikai észrevételeit, lényeges kérdésekben azonban hivatala álláspontjától eltérően is fogalmazott. Érvelésében keveredett a Magyarország sajátosságainak és egységének és az összbirodalmi eszmének a figyelembevétele. Az országzászlósokat illetően például megjegyezte, hogy nem kellene megváltoztatni sorrendjüket, „mert az ilyen régről fenntartott külsőségekben a lehető legkevesebbet kell változtatni, hiszen éppen koruk és hagyományuk nagyobb értéket kölcsönöz nekik".[132] Az országos választmányok jelvényeivel kapcsolatban azon akadt fenn a főherceg, hogy a kormányzóság javaslata szerint öt különböző színű szalagon lengtek volna. „Aggódom, hogy ezt az ország – meg nem történt – öt részre szakítása szemmel látható jelének fogják tekinteni, és ezért a kedélyeket felizgatná anélkül, hogy így valamilyen magasabb célt elérnénk." Albrecht szerint az ősi magyar országos színeket, a pirosat és a zöldet kellene használni, hogy „ne hozzunk be idegen színeket az országképviseleti jelvényekre".[133]

Egyidejűleg attól óvott a főherceg, hogy az országképviseleti szerveket olyan nevekkel lássák el, amelyeknek magyar nyelvű fordítása az 1848 előtti alkotmányos berendezkedésre emlékeztetne. Ez felesleges összehasonlítást vonna maga után, s egyébként sem volna méltányos egy „ismert elnevezés alatt valami mást adni, mint amit az emberek megszoktak azon elnevezés alatt érteni".[134] Albrecht ezért visszautasította a *„Landesversammlung"* elnevezést, mert azt magyarra „országgyűlés"-nek kellett volna fordítani. Ehelyett a *„Landes Repraesentanz"* („ország képviselés") fogalmat javasolta, amely „nem kelt másképp értelmezendő reminiszcenciákat", mivel „a korábbi országképviseletet nem így hívták".[135]

Albrecht mindemellett el is tért a kormányzati kánontól a képviselet *(Vertretung)* fogalmának értelmezésével. Ezzel kihegyezte a tanácskozó bizottmányok és a kormányzóság előterjesztéseiben vissza-visszatérő, az országképviselet mérlegelendő választhatóságára vonatkozó utalásokat. Eszerint *„az országképviselet fogalmával kevésbé egyeztethető össze e képviselők kijelölése a képviseltek minden, bármiféle közreműködése nélkül"* – ez különösen áll egy olyan intézményre, „amely egyébként sem fog általános rokonszenvnek örvendeni". A főherceg ebből a két, elvi–taktikai okból azt javasolta, hogy a képviselteknek akár „csak közvetett befolyást" biztosítsanak, mivel ez esetben „a kinevezettek nagyobb erkölcsi hatalommal rendelkeznek, s a választás visszautasítása inkább a jelölőket, mint a kormányt terheli".[136] Ezen eljárás során a különböző – egyházi, nagybirtokosi, városi és községi – kategóriákon belül kívánatos jelölteket kellene állítani: *„Ezúton anélkül, hogy prejudikálnánk az uralkodónak fenntartott első kinevezést, a hatóságok javaslatai számára biztosítható lenne az érintettek itt oly lényeges részvétele."*[137]

Albrecht ezekkel és további megjegyzésekkel mintha az utolsó simításokat akarta volna elvégezni a tervezett törvényen. Nem nélkülözi a dramaturgiai leleményt az, ahogy aztán iratának „Általános megjegyzések" című utolsó fejezetében a magyarországi országképviselet felállításának az elhalasztását tanácsolta. Államjogi, társadalomtörténeti és igazgatástechnikai érveit egy olyan belpolitikai mérlegelésbe iktatta be, amely a magyarországi viszonyokat megillető figyelemről tanúskodott. Eszerint Magyarországon, a német örökös tartományoktól eltérően, nem létezett „rendi intézmény", „rendi vagyon, amelyet a rendek közvetlenül igazgattak" volna; hanem létezett „a politikai államéletben és a törvényhozás-

[132] Uo. f. 3.

[133] Uo. ff. 17–18.

[134] Uo. f. 16.

[135] Uo. Az „országgyűlés" és „ország képviselés" fogalmak az eredetiben.

[136] Uo. f. 11. Kiem. K. L. Zs.

[137] Uo. f. 14. Kiem. K. L. Zs.

ban részt vevő alkotmányos államtest". Ezért a jelenlegi Magyarországon „nem létezik a rendek által közvetlenül igazgatott rendi vagyon". Következésképpen nem áll fenn az országképviselet „sürgős felállításának fő indítéka", egy olyan intézményé, amely egyébként is „nagyon nyugodt, előítéletmentes hangulatot és megítélést" igényel ahhoz, hogy „az ország megbarátkozzék" vele. „Ezt azonban sokkal kevésbé annak pátensben való elméleti meghirdetése, mint inkább gyakorlati szemlélet révén lehet elérni", amelynek itt a többi koronaországban szerzett tapasztalatok kiértékelése nyomán még fejlődnie kell.[138]

Az ezen érvre következő utolsó bekezdés méltón kifejti az indoklást is: „Ezt a tervezett intézmény magyarországi virágzása érdekében oly fontosnak tartom, hogy belső meggyőződésem szerint azt kell indítványoznom, hogy azt először a német országcsoportban, Alsó- és Felső-Ausztriában, Tirolban, Stájerországban, Karinthiában, Krajnában, stb., azután a szláv országcsoportban: Csehországban, Morvaországban, Galíciában, stb. vezessék be, s azután a magyar csoportban, Magyarországon, Erdélyben, a Vajdaságban, Horvátországban, stb., ahhoz, hogy a többi országbeli tárgyalások gyakorlati tapasztalatai mind a választmányi tagoknak, mind az ezen gyűléseket vezető kormányszerveknek a betartandó utakat és határvonalakat mutassák; s ezzel másrészt a különböző időben történő bevezetésnek köszönhetően elkerülhetővé váljék, hogy Ausztria újjászervezésének életkérdéseiben indítványok netán pártszempontok nyomán mesterségesen előidézett egybehangzósága alakuljon ki, amely indítványok többoldalú egyidejűségük folytán azt a hamis látszatot keltenék, hogy általános szükségletet tükröznek."[139]

Összefoglalás

A korábbi magyar történeti szakirodalomban megjelent az a feltételezés, hogy az imént bemutatott jegyzék Albrecht szűk körében egy magyar arisztokrata közreműködésével született, annak ellenére, hogy a főherceg személyesen keltezte és írta alá. Sashegyi Oszkár azt gyanította, hogy „az itt kifejtett gondolatmenet mögött Albrecht főherceg új ad latusának, Haller gróf véleménye húzódott meg, aki a magyar ügyeket és a magyar felfogást sokkal jobban ismerte, mint elődje [Christian Leiningen-Westerburg gróf – K. L. Zs.], vagy akár maga a kormányzó."[140] Albrecht főherceg életrajzának írója, Matthias Stickler a Sashegyi által idézett szövegrészek alapján bírálta ezt a feltételezést, mivel véleménye szerint a jegyzék tartalma nagyon is beleillik abba a képbe, amelyet „a főherceg a magyar viszonyokról" alkotott magának, „mindenekelőtt a császárhoz írott leveleinek tanúbizonysága szerint".[141] Mégis, a jegyzék egész szövegének ismeretében feltűnő, hogy a főherceg, akinek rendíthetetlen hűségét az adott politikai rendszerhez Stickler éppen a magyar ügyekben bizonyítja,[142] a magyarországi országképviselet kérdéskörében sem Bach, sem Kübeck nézeteit nem követte teljes mértékben. Albrecht – vagy megbízottja – sokkal inkább megkérdőjelezte mind a belügyminiszter által képviselt opciót, Magyarország egységének *megbontását,*[143] mind pedig *bárminemű* közreműködési jog kizárását, amivel viszont a birodalmi tanács elnöke igyekezett az abszolutizmus lazulását megakadályozni.[144] Ezzel a kormányzóság elnö-

[138] Uo. f. 20.

[139] Uo. ff. 20–21.

[140] Sashegyi: *Ungarns politische Verwaltung,* 136. Haller 1856 elején foglalta el posztját. Uo. 101.

[141] Stickler: *Erzherzog Albrecht,* 153. 601. jegyzet.

[142] Uo. 138–172.

[143] Heindl: *Einleitung,* XXXVII.; Heindl: *Verfassung als Verwaltung,* 32.

[144] Sashegyi: *Ungarns politische Verwaltung,* 104.; Walter, Friedrich: *Die österreichische Zentralverwaltung,* Bd. III/3. Wien, 1970. 79.

ki jegyzéke az érintettek kritikai észrevételeinek két fő elemét továbbította az államközpontba, hiszen Bach a magyar elvárásoknak nemzeti, Kübeck pedig politikai tekintetben mondott ellent. Kiemelten figyelemreméltó, hogy a két vezető bécsi politikus koncepcionális alapelvei nemcsak a helyi tanácskozó bizottmányokban, hanem a budai kormányzóságon belül is felébresztették az alternatívák megvitatásának az igényét, amint azt Magyarország egységének és a participációs kinevezési elvnek az indítványokban és szakvéleményekben ismételten tematizált gondolata bizonyítja. Az elnöki jegyzék már érvelésében sokatmondó ebben – a magyar – értelmezésben. Végkifejlete pedig minden kétséget kizár afelől, hogy a szerző – bárki is volt ő[145] – azok álláspontját közvetítette, akik nem tudtak lelkesedni egy olyan országképviseletért, amely Magyarországtól továbbra is elvonta volna a nemzeti és a politikai önigazgatás jogát, ráadásul az államhatalom gazdaság- és pénzügypolitikai érdekeinek a szolgálatára lett volna hivatott.

A kormányzó arra kérte Bachot, hogy ismertesse megállapításait a minisztériumban folyó tanácskozások során, majd csatolja jegyzékét a császár elé terjesztendő miniszteri előterjesztéséhez.[146] Néhány hónappal később, 1856. június–júliusban az országképviseletek témája a miniszteri konferencia napirendjére került, amely azonban a kiadott jegyzőkönyvek és ezek melléklete (*„Allgemeine Erläuterungen zu den Landesstatuten"*) tanúbizonysága szerint nem bocsátkozott az Albrecht főherceg által megfogalmazott aggodalmak és ajánlások tárgyalásába.[147] A Bach által előterjesztett tartományi statútumok nem léptek törvényerőre,[148] de négy év után ismét kormányzati tanácskozások tárgyai voltak. Ekkorra azonban Bach már kikerült a belügyminiszteri székből. Az országképviseletek újratárgyalása 1860 tavaszán éppen azon a miniszteri konferenciaülésen kezdődött meg, amelyen Albrecht főherceg Magyarországról való visszahívása is szerepelt, s még négy hónapon át folytatódott.[149]

Az 1860-as októberi diploma állami alaptörvényként felváltotta az 1851-ben kibocsátott szilveszteri pátenst, s új alapokon nyugvó alkotmányos kísérletekhez vezetett. Így az országképviselet terve, a neoabszolutizmus más intézkedéseitől eltérően, Magyarországon a rendszer bukása után sem fejtett ki államszervezési hatást. Benne azonban így is összesűrűsödnek a problémák a történettudományi kutatás számára: a bürokratizáció a vitatott hazai és más tartománybeli elemekkel, a magyar passzív ellenállás, a királyság egysége a monarchián belül. Mindezen szempont egybefonódik abban a kérdésben, hogy a rendszer képes volt-e nemcsak reformokat elrendelni, hanem magát is megreformálni. Az itt – szigorú válogatás után – elemzett irategyüttes ezen felül Magyarország gazdaság- és társadalomtörténete szempontjából is tartalmaz még felfedezésre váró, értékes forrásokat.

Fordította: DEÁK ÁGNES

---

[145] Az eredeti szerzőség kérdése vélhetően megoldódna, ha előkerülne a jegyzék fogalmazványa. Az iratot a belügyminisztériumban „MI 2278" jelzettel iktatták, első oldalán más kéztől „H:620. P.P." olvasható. Sashegyi szerint (Sashegyi: *Ungarns politische Verwaltung*, 136. 167. jegyzet) a „P. P." a „kormányzó bizalmas iratait" jelölte, amelyek azonban – a belügyminisztérium itt feldolgozott elnöki irataitól eltérően – nem találhatóak a Magyar Országos Levéltárban.

[146] Albrecht főherceg levele Bachhoz, Buda, 1856. márc. 10. MOL D 1, 1. d. 4. tétel, 1856:126. ff. 1–2.

[147] Vö. ÖMR III/5. 102–130.

[148] Heindl: *Einleitung*, XXXIII–XXXVII.

[149] *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867*. IV/2: Das Ministerium Rechberg. 6. März 1860 – 16. Oktober 1860. Bearb. Stefan Malfèr. Wien, 2007. 85–96., 338–339. Albrecht főherceg Bach 1859. évi augusztusi leváltása után a magyarországi neoabszolutizmus utolsó jelképes alakja volt. Visszahívásáról lásd: Stickler: *Erzherzog Albrecht*, 171–172.

ZSOLT K. LENGYEL

Country representation in neoabsolutist Hungary

The royal rescript attached to the New Year's Eve patent issued on December 31, 1851 decreed the establishment of country statutes and, on the level of lieutenancies and local authorities, the establishment of councils. One of the most important and unsuccessful reforms of the neoabsolutist regime was this controversial attempt to establish representative bodies with consultation rights inside an autocratic system. The paper provides insights into the structure of country representation in Hungary in the mid-1850s as well as into the process of political and administrative preparation of the system. Based on recently analyzed archival sources, it attributes the failure of the attempt (in addition to the causes mentioned in the literature) to the absence of interest from the Hungarian party. The intention of establishing representative bodies, unlike other neoabsolutist administrative measures, eventually had no lasting influence in Hungary.